

Het ERK in het voortgezet onderwijs

Een onderzoek naar de invoering van het Europees Referentiekader voor de moderne vreemde talen (ERK) in Nederland

Colofon

Deze uitgave is een verkorte versie van het wetenschappelijke rapport ‘Het ERK in het voortgezet onderwijs. Onderzoek naar ontwikkelingen, gebruik en behoeften’ (december 2011). Het rapport is geschreven in opdracht van het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) door: Rick de Graaff (Centrum voor Onderwijs en Leren, Universiteit Utrecht), Machteld Moonen (UIL-OTS, Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht), Alessandra Corda, Evelien Stoutjesdijk, Ben Smit (alle drie verbonden aan het ICLON, Universiteit Leiden). Het onderzoek is tot stand gekomen dankzij een subsidie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Meer algemene informatie over het ERK is te vinden via www.erk.nl

Meer informatie over het onderzoek en de volledige versie van het onderzoeksrapport zijn te verkrijgen via: Rick de Graaff, r.degraaff@uu.nl

Een digitale versie van deze publicatie is beschikbaar via www.erk.nl en www.iclon.leidenuniv.nl/expertisecentrum-mvt

Tekst van deze uitgave: Francissen Communicatie, Amsterdam

Redactie: Alessandra Corda, Rick de Graaff

Vormgeving en druk: UFB/GrafiMedia, Leiden

We danken het ICLON (Universiteit Leiden) voor het beschikbaar stellen van fotomateriaal.

Deze uitgave is met zorg tot stand gekomen. Desondanks kunnen aan de inhoud geen rechten worden ontleend.

Maart 2012

Op dit werk is de volgende Creative Commons Licentie van toepassing: Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen 3.0 Unported (CC BY-NC-SA 3.0). Deze licentie laat anderen toe het werk te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken, zolang de auteurs vermeld worden als makers van het werk, het werk niet commercieel gebruikt wordt en afgeleide werken onder identieke voorwaarden worden verspreid.

Inhoud

Samenvatting	5
1. Het Europees Referentiekader voor de moderne vreemde talen	7
2. Het onderzoek: hoe zit het met het ERK in het voortgezet onderwijs?	10
3. De kennis over het ERK neemt toe	13
4. Wat helpt: nascholing, goede materialen en schoolbrede invoering	20

Samenvatting

Het Europees Referentiekader voor de moderne vreemde talen (ERK) is een betrekkelijk nieuw fenomeen in Nederland, maar het heeft de afgelopen jaren snel bekendheid gekregen. In 2010 en 2011 deden wetenschappers van de Universiteit Utrecht en de Universiteit Leiden – in opdracht van SLO – onderzoek naar de bekendheid en het gebruik van het ERK in het voortgezet onderwijs. Deze uitgave licht de onderzoeksresultaten toe. Het is een verkorte versie van het originele onderzoeksrapport (zie colofon).

De uitkomsten laten zien dat de kennis van en ervaring met het ERK sterk uiteenlopen, tussen maar ook binnen de onderzochte doelgroepen (docenten, schoolmanagers, opleiders en medewerkers van uitgeverijen). Vooral onder docenten zijn er grote verschillen in kennis en ervaring aangetroffen. Bovenbouwdocenten en docenten Frans zijn meer vertrouwd met het ERK dan docenten Duits en Engels. Schoolmanagers hebben geen of weinig ervaring met de implementatie ervan. Opleiders en medewerkers van uitgeverijen hebben relatief veel kennis van en ervaring met het ERK.

Op grond van alle resultaten (vragenlijsten, interviews en schoolportretten) is een indeling gemaakt in vijf ERK-implementatietypen op scholen: van geen bewuste invoering van het ERK (categorie 1) tot het gebruik ervan als leidend instrument voor het vreemdetalenonderwijs (categorie 5). Zo lang het ‘verplichte’ gebruik van het referentiekader formeel alleen bestaat uit de koppeling van de centrale examens aan ERK-niveaus, zullen deze verschillen tussen scholen blijven bestaan.

Beleid op schoolniveau zou erop gericht moeten zijn de kennisverschillen binnen en tussen secties te verkleinen, voorwaarden te scheppen waaronder docenten meer ervaring kunnen opdoen met het ERK, en docenten te stimuleren nascholing te volgen.

Uit de resultaten blijkt dat nascholing tot meer kennis leidt en tot meer plannen om het ERK meer in de lessen te gebruiken. Docenten hebben behoefte aan professionalisering op alle gebieden: ERK in de lespraktijk, ERK en toetsing, en ERK en materialen. Ondersteunings- en nascholingsbehoeften van docenten en scholen lopen

uiteen tussen de vijf categorieën. Ervaren docenten die op scholen les geven waar al intensief met het ERK wordt gewerkt, hebben specifieke nascholing nodig. Gezien de grote verschillen in ervaring, implementatiegraad en nascholingsfocus, is het van belang een gedifferentieerd ondersteunings- en nascholingsaanbod te faciliteren.

Uit het onderzoek blijkt overigens dat veel schoolmanagers plannen hebben om docenten nascholing te laten volgen.

De opleiders en de medewerkers van uitgeverijen hebben vooral behoefte aan nascholing op het gebied van ERK en toetsing.

Voor alle doelgroepen is *www.erk.nl* de meest bekende en gebruikte bron geworden. Deze bron voorziet in de behoefte aan informatie over het ERK, en kan een belangrijke functie vervullen als portal naar andere bronnen en instrumenten, en naar nascholingsaanbod.

Een docent aan het woord

“Ondanks het feit dat de centrale examens rekening houden met het ERK, hangt het nog te veel af van de individuele docent of scholen ermee werken. De noodzaak ontbreekt nog te veel. Zo nu en dan wordt er schoolbreed aandacht aan besteed, maar daarna blijft het weer wat stil, vind ik zelf.”

1. Het Europees Referentiekader voor de moderne vreemde talen

Het ERK bestaat sinds 2001 en beschrijft de competentie in een vreemde taal in zes oplopende niveaus. Met de eenwording van Europa en de toenemende mobiliteit van studenten en werknemers ontstond behoefte aan een instrument waarmee taalbeheersingniveaus zijn te vergelijken. Cijfers op een eindexamenlijst zeggen namelijk te weinig over wat een leerling daadwerkelijk kan. Bovendien hanteert niet elk Europees land hetzelfde cijfersysteem. Met het ERK wordt het duidelijker hoe goed de talenkennis is van de inwoners van Europa. Het wordt trouwens ook buiten Europa toegepast, bijvoorbeeld in Canada.

Het ERK kent zes niveaus: twee voor basisgebruik van de taal (niveau A1 en A2), twee voor onafhankelijk taalgebruik (B1 en B2) en twee voor vaardig taalgebruik (C1 en C2). De niveaus beschrijven **wat** een spreker van een vreemde taal moet kunnen, in welke contexten en voor welke doelen. Ze beschrijven ook **hoe goed** de sprekers dit moeten kunnen, dus welke taalcomplexiteit ze moeten kunnen hanteren en welke grammaticale correctheid wordt verwacht. De niveaus zijn van toepassing op alle vaardigheden (spreken/gesprekken voeren, lezen, luisteren en schrijven). Zo kan iemand bijvoorbeeld Engels *lezen* op C1-niveau en Engels *schrijven* op B2-niveau. Hierna zijn ter illustratie de beschrijvingen van de niveaus voor ‘gesprekken voeren’ opgenomen.

Voorbeeld: 'can do' statements voor gesprekken voeren (zie voor meer voorbeelden www.erk.nl)

C2	Ik kan zonder moeite deelnemen aan welk gesprek of discussie dan ook en ben zeer vertrouwd met idiomatische uitdrukkingen en spreektaal. Ik kan mezelf vloeiend uitdrukken en de fijnere betekenisnuances precies weergeven. Als ik een probleem tegenkom, kan ik mezelf hernemen en mijn betoog zo herstructureren dat andere mensen het nauwelijks merken.
C1	Ik kan mezelf vloeiend en spontaan uitdrukken zonder merkbaar naar uitdrukkingen te hoeven zoeken. Ik kan de taal flexibel en effectief gebruiken voor sociale en professionele doeleinden. Ik kan ideeën en meningen met precisie formuleren en mijn bijdrage vaardig aan die van andere sprekers relateren.
B2	Ik kan zodanig deelnemen aan een vloeiend en spontaan gesprek, dat normale uitwisseling met moedertaalsprekers redelijk mogelijk is. Ik kan binnen een vertrouwde context actief deelnemen aan een discussie en hierin mijn standpunten uitleggen en ondersteunen.
B1	Ik kan de meeste situaties aan die zich kunnen voordoen tijdens een reis in een gebied waar de betreffende taal wordt gesproken. Ik kan onvoorbereid deelnemen aan een gesprek over onderwerpen die vertrouwd zijn, of mijn persoonlijke belangstelling hebben, of die betrekking hebben op het dagelijks leven (bijvoorbeeld familie, hobby's, werk, reizen en actuele gebeurtenissen).
A2	Ik kan communiceren over eenvoudige en alledaagse taken die een eenvoudige en directe uitwisseling van informatie over vertrouwde onderwerpen en activiteiten betreffen. Ik kan zeer korte sociale gesprekken aan, alhoewel ik gewoonlijk niet voldoende begrip om het gesprek zelfstandig gaande te houden.
A1	Ik kan deelnemen aan een eenvoudig gesprek, wanneer de gesprekspartner bereid is om zaken in een langzamer spreektempo te herhalen of opnieuw te formuleren, en mij helpt bij het formuleren van wat ik probeer te zeggen. Ik kan eenvoudige vragen stellen en beantwoorden die een directe behoefte of zeer vertrouwde onderwerpen betreffen.

Een instrument voor het voortgezet onderwijs

Sinds 2007 wordt het ERK gebruikt in de Nederlandse examenprogramma's voor het voortgezet onderwijs. Het CITO houdt er rekening mee bij de opstelling van de landelijke eindexamenopgaven leesvaardigheid voor vreemde talen. Voor het schoolexamen (dus voor de toetsing van de vaardigheden luisteren, schrijven en spreken) heeft SLO – het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling – minimale ERK-streefniveaus aangegeven. Het gebruik van deze streefniveaus, die aangeven wat het minimumniveau is dat alle leerlingen zouden moeten bereiken, is nog niet verplicht.

Het ERK is voor scholen een instrument dat het taalvaardigheidsniveau van leerlingen inzichtelijk maakt. Leerlingen (en hun docenten) kunnen beter zien welk niveau al is gehaald en waaraan nog moet worden gewerkt om een hoger niveau te bereiken.

Onderzoek: hoe staat het met de implementatie van het ERK op scholen?

In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en gecoördineerd door SLO hebben verschillende instellingen tussen 2008 en 2010 instrumenten ontwikkeld die scholen en docenten kunnen ondersteunen bij het werken met het ERK. Dit is gebeurd in het kader van het project *Samen aan het wERK* (zie kader). Zo is onder meer de website www.erk.nl ingericht en zijn verschillende handreikingen en toetsen gepubliceerd.

Daarnaast wilde het ministerie een beter beeld hebben van de stand van zaken rond de invoering van het ERK in het voortgezet onderwijs. In hoeverre zijn docenten, schoolmanagers, lerarenopleiders en leermiddelenauteurs bekend met het referentiekader en in hoeverre gebruiken ze het?

Een team wetenschappers van de Universiteit Utrecht en de Universiteit Leiden zocht in opdracht van SLO antwoord op deze vragen. In een onderzoeksrapport dat in december 2011 is verschenen, concluderen zij dat het ERK snel bekend raakt. Wel vonden de onderzoekers grote verschillen in het gebruik ervan tussen en ook binnen de doelgroepen. Vooral onder docenten lopen de ervaringen met het ERK uiteen.

Deze uitgave licht de onderzoeksresultaten toe. Het is een verkorte versie van het originele onderzoeksrapport.

Samen aan het wERK: een masterplan voor de implementatie van het ERK

Samen aan het wERK is in 2007 opgesteld door het toenmalige Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen en tussen 2008 en 2010 uitgevoerd door verschillende instellingen, gecoördineerd door SLO. Het plan bevatte diverse initiatieven en maatregelen die het ERK moesten implementeren in het Nederlandse onderwijs.

Concreet ging het om acties rondom:

- beeldvorming: de ontwikkeling van voorlichtingsmateriaal, bijvoorbeeld de website www.erk.nl;
- toetsen: de ontwikkeling van ERK-gerelateerde toetsen;
- materiaal, werkwijzen en curricula: de ontwikkeling van ERK-gerelateerd lesmateriaal, didactiek en doorlopende leerlijnen;
- ondersteuning en scholing: de organisatie van nascholing en conferenties voor docenten, lerarenopleiders en schoolmanagers.

De onderzoekers van de Universiteit Utrecht en de Universiteit Leiden richtten zich *niet* op de effectiviteit van afzonderlijke maatregelen en acties uit het ERK-masterplan. De producten waren deels nog in ontwikkeling tijdens de looptijd van hun onderzoek. De uitkomsten geven een meer algemeen beeld van de stand van zaken rond de invoering van het ERK in het Nederlandse onderwijs. De bevindingen zijn gebaseerd op gegevens die verzameld zijn tussen maart 2010 en juni 2011.

2. Het onderzoek: hoe zit het met het ERK in het voortgezet onderwijs?

10

Het onderzoek naar de implementatie van het ERK stelt twee hoofdvragen:

1. in hoeverre kennen docenten, schoolmanagers, lerarenopleiders en uitgevers het ERK en onderkennen ze de potentiële waarde ervan voor het talenonderwijs en hun eigen werkpraktijk?
2. welke maatregelen helpen deze doelgroepen om het ERK meer/beter in hun onderwijs- en werkpraktijk te gebruiken?

Om deze vragen te beantwoorden is zowel gebruik gemaakt van kwantitatieve als van kwalitatieve gegevens.

Het verzamelen van kwantitatieve gegevens

De kwantitatieve gegevens zijn verkregen door schriftelijke vragenlijsten te sturen naar alle scholen voor voortgezet onderwijs in Nederland, naar alle eerste- en tweedegraads lerarenopleiders moderne vreemde talen, en naar medewerkers van alle educatieve uitgeverijen die leergangen moderne vreemde talen publiceren. Van de scholen waarvan een docent deelnam, zijn vervolgens de schoolleiders benaderd om de vragenlijst voor het management in te vullen. De respons is te zien in de tabel hiernaast.

Doelgroep	Aantal respondenten	Totaal benaderde personen	Responspercentage
Docenten	373	1137	33 %
Engels	141		
Frans	101		
Duits	131		
Lerarenopleiders	120	274	44 %
Engels	62		
Frans	21		
Duits	26		
Spaans	10		
andere mvt	1		
Schoolmanagers	67	373	18 %
Uitgevers	44	93	47 %

Van elke benaderde school is één specifieke sectie moderne vreemde talen (Duits, Frans of Engels) gevraagd om één docent de vragenlijst in te laten vullen. De educatieve uitgevers is gevraagd de vragenlijst te verspreiden onder hun eigen medewerkers moderne vreemde talen.

De respons van docenten, opleiders en medewerkers van uitgeverijen is representatief. Uit de analyse van de gegevens bleek bijvoorbeeld dat de vragenlijsten waren ingevuld door zowel docenten die al kennis en ervaring hadden met het ERK, als door docenten die het referentiekader minder goed kenden.

De respons van de schoolmanagers is niet zonder meer representatief. Van de 67 personen die de vragenlijst hebben ingevuld, had 64 procent een zekere affiniteit met de moderne vreemde talen, vanwege de eigen achtergrond of vanwege het taalbeleid op school (versterkt talenonderwijs of tweetalig onderwijs).

Het verzamelen van kwalitatieve gegevens

De kwalitatieve gegevens zijn verzameld via achttien interviews met zorgvuldig geselecteerde respondenten (dus invullers van de vragenlijsten). Onder de respondenten waren zowel docenten die al veel kennis en ervaring rond het ERK hadden, als docenten die dat minder of niet hadden. Tot slot zijn op twee scholen aanvullende diepte-interviews gehouden met schoolmanagers en docenten. Dat leverde twee portretten op van scholen die relatief vergevorderd zijn in het gebruik van het ERK in het curriculum, in de lessen en/of op toetsniveau.

Alle vragen opgebouwd rond de vier thema's van het ERK-masterplan

De vragenlijsten, interviews en schoolportretten zijn allemaal opgebouwd rond de vier thema's van het ERK-masterplan: beeldvorming (vragen over voorlichtingsmateriaal rond het ERK), toetsen (vragen over ERK-gerelateerde instrumenten), materialen & werkwijzen (vragen over lesmaterialen en de lespraktijk) en scholing (vragen over nascholingscursussen). In alle thema's is onderzocht in hoeverre de respondenten het ERK kennen en gebruiken, in hoeverre ze waardering voor het ERK hebben, en wat voor behoeften & plannen ze verder hebben.

3. De kennis over het ERK neemt toe

De eerste hoofdvraag in het onderzoek luidde: in hoeverre kennen docenten, schoolmanagers, lerarenopleiders en uitgevers het ERK en onderkennen ze de potentiële waarde ervan voor het talenonderwijs en voor hun eigen werkpraktijk?

Alle respondenten gaven aan dat in de periode 2008-2010 de kennis over het ERK is toegenomen. De respondenten vonden ook dat er op scholen meer aandacht voor was dan twee jaar eerder. Dit is deels te danken aan de maatregelen uit het ERK-masterplan. Zo was bijvoorbeeld de website *www.erk.nl* onder alle doelgroepen bekend en werd die ook gebruikt. Hoewel het referentiekader dus een nieuw fenomeen is in het voortgezet onderwijs, is een groot deel van de betrokkenen ermee in aanraking geweest.

Een docent aan het woord

“Er is nu op school meer aandacht voor het ERK dan twee jaar geleden. Het initiatief komt vooral van de docenten zelf. We vinden dat we iets moeten doen met het ERK, omdat we er via publicaties steeds meer over horen.”

Het beeld dat uit het onderzoek ontstaat is dat de ERK-trein onmiskenbaar in beweging is gekomen. Onder de meeste respondenten leeft het idee sterk dat deze niet meer te stoppen is – zelfs steeds sneller zal gaan rijden. Veel respondenten hebben plannen om binnen een jaar het ERK meer toe te passen in de eigen les- en/of toetspraktijk (ruim 60 procent van de docenten en ruim 50 procent van de lerarenopleiders) of dit te gaan stimuleren (80 procent van de schoolleiders).

Dat gezegd hebbende, constateren de onderzoekers grote verschillen in de bekendheid met – en het gebruik van – het ERK. Sommige scholen doen er nauwelijks nog iets mee, andere gebruiken het referentiekader voor specifieke onderdelen van het onderwijsprogramma (zoals de voorbereiding op het behalen van internationale certificaten van Cambridge of Goethe). Een enkele school baseert zijn beleid voor het vreemdetalenonderwijs volledig op het ERK en past het curriculum erop aan. Deze verschillen zijn niet zo vreemd. Nederlandse scholen kunnen immers zelf bepalen hoe zij hun onderwijsprogramma's inrichten. Zo lang het 'verplichte' gebruik van het ERK formeel alleen bestaat uit de koppeling die CITO maakt tussen de centrale examens en de ERK-niveaus, zullen de verschillen tussen scholen blijven bestaan. Ze dragen overigens wel een risico met zich mee. Een te vrije eigen interpretatie van het instrument, door scholen of door individuele docenten, kan afbreuk doen aan de uitgangspunten van het ERK.

Globaal gesproken is het ERK voor de meeste scholen duidelijk een nieuwe ontwikkeling. Gemiddeld is men nog niet of slechts heel voorzichtig begonnen met de implementatie, enkele uitzonderingen daargelaten. Op grond van alle resultaten is een indeling gemaakt in vijf categorieën van implementatie op scholen: van geen bewuste invoering van het ERK (categorie 1, zie kader) naar het gebruik ervan als leidend instrument voor het vreemdetalenonderwijs (categorie 5). De meeste scholen vallen in de eerste drie categorieën, slechts enkele in de laatste twee. Deze vijf categorieën moeten overigens niet worden gezien als vijf verplichte, elkaar opvolgende fases in de ontwikkeling van schoolbeleid rond het ERK. Deze indeling geeft alleen een globaal beeld van de wijze waarop scholen op het moment van het onderzoek bezig waren met de invoering met het ERK.

Vijf soorten implementatie

Categorie 1

Scholen die niet heel bewust hebben gekozen voor implementatie van het ERK. Ze gebruiken meestal wel ERK-gerelateerde methoden, maar hebben het referentiekader niet opgenomen in het Programma van Toetsing en Afsluiting (het PTA, dat het schoolexamen beschrijft). Docenten gaan individueel 'naar buiten' om kennis over het ERK te halen, of ze doen aan zelfstudie.

Category 2

Scholen waar de implementatie van het ERK is besproken tijdens een sectievergadering. Vaak is dit het initiatief van één sectie moderne vreemde talen of zelfs van één docent. Scholen in deze categorie hebben het ERK soms al opgenomen in het PTA, of er zijn concrete plannen om dit te doen.

Category 3

Scholen waarvan de schoolleiding de implementatie actief ondersteunt. Bijvoorbeeld door docenten vrij te roosteren voor nascholing, of door bijeenkomsten over het ERK op school te organiseren. Er zijn concrete doelen afgesproken: bijvoorbeeld consistent de doeltaal gebruiken vanaf de onderbouw, of meer aandacht voor spreekvaardigheid en bijbehorende activerende werkvormen. Docenten vinden dat alleen op deze manier de ERK-streefniveaus kunnen worden gehaald.

Category 4

Scholen met een specifiek beleid voor de moderne vreemde talen, bijvoorbeeld tweetalig onderwijs of versterkt talenonderwijs. Deze scholen zijn zich bewust van de mogelijkheden van het ERK als taalbeleidsinstrument. Ze gebruiken taalspecifieke, certificerende toetsen die internationaal hoog staan aangeschreven. Deze certificaten zijn gekoppeld aan ERK-niveaus. Om leerlingen erop voor te bereiden is een speciale didactische aanpak nodig die docenten ook graag zouden gebruiken in de 'reguliere' lessen. Dat gebeurt nog weinig wegens tijdgebrek en te grote klassen (versterkt talenonderwijs heeft meestal meer uren en kleinere groepen) of door het veronderstelde tekort aan motivatie en aanleg bij 'reguliere' leerlingen.

Category 5

Scholen die het ERK als leidend beschouwen voor de taalvaardigheidsleerlijn in de onder- en bovenbouw, voor de werk- en toetsvormen, en voor de afstemming tussen de secties moderne vreemde talen. Deze scholen hebben bijvoorbeeld naast de door SLO geformuleerde streefniveaus voor het einde van onder- en bovenbouw ook eigen streefniveaus bepaald voor het einde van ieder leerjaar. Ze gebruiken (vaak door de docenten zelf ontwikkelde) beoordelingsmodellen die gebaseerd zijn op het ERK.

Kijken we apart naar elk van de onderzochte doelgroepen (docenten, schoolmanagers, opleiders en medewerkers van uitgeverijen), dan blijkt de ervaring met het ERK tussen deze groepen sterk uiteen te lopen. Voor docenten geldt dat ook *binnen* deze groep grote verschillen in kennis en ervaring zijn aangetroffen. Hieronder volgt een toelichting op de gevonden verschillen.

Docenten: grote verschillen in kennis en ervaring met het ERK

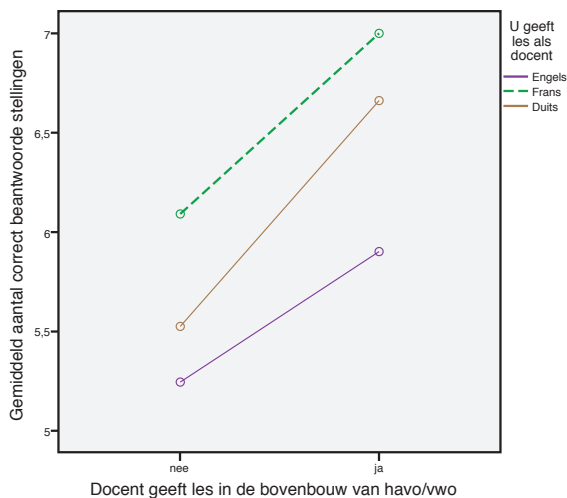
Onder de docenten zijn grote verschillen in kennis en ervaring aangetroffen. Bovenbouwdocenten zijn het beste op de hoogte en hebben de meeste ervaring met het ERK. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat op veel scholen pas in de bovenbouw gericht aan communicatieve taalvaardigheden wordt gewerkt, met oog voor exameneisen en streefniveaus.

Een docent aan het woord

“Er zijn verschillen in de manier waarop het ERK in de bovenbouw en de onderbouw wordt gebruikt. In de onderbouw zijn we vooral bezig met woordenschat en grammatica. We bouwen een soort basisstructuur van waaruit leerlingen vaardigheden als spreken en luisteren kunnen gaan oefenen. Dat is geen ERK. De deelvaardigheden worden eigenlijk pas in de bovenbouw echt geoefend.”

Docenten Frans hebben (gemiddeld) meer kennis en ervaring dan docenten Duits, die op hun beurt weer meer kennis en ervaring hebben dan leraren Engels. De verklaring hiervoor kan zijn dat wanneer talen als schoolvak minder vanzelfsprekend worden – zoals tegenwoordig Duits en Frans – de docenten van die vakken alerter zijn op vernieuwingen.

De figuur geeft de verschillen in kennis tussen boven- en onderbouw en talen weer. De docenten is gevraagd om van negen stellingen over het ERK aan te geven of die klopten. De verticale as geeft het gemiddeld aantal correcte antwoorden weer.

In de dagelijkse praktijk gebruiken veel docenten het ERK vooral via de aan het ERK gerelateerde methoden en toetsen. De leergangen zijn dus van groot belang voor de ondersteuning van de invoering van het ERK in het onderwijs. In alle methoden die nu op de markt worden gebracht, is het ERK in meerdere of mindere mate aanwezig.

Uit de interviews blijkt dat vooral de docenten met meer ervaring een neutrale of positieve houding hebben tegenover het ERK. In de interviews werden twee voordelen van het ERK vaak genoemd: de mogelijkheid om internationaal de taalcompetentieniveaus te vergelijken en het feit dat de eindniveaus inzichtelijker

worden gemaakt. Als kritische punten werden de relatieve vaagheid van het ERK genoemd en het feit dat het hierdoor voor docenten moeilijk kan zijn om ermee in de praktijk te werken.

Een docent aan het woord

“Ik denk dat het belemmerend werkt als de criteria te vaag worden gehouden, een te groot gebied bestrijken. Ik vind ze op dit moment vrij ruim opgezet, waardoor je verschillende interpretaties krijgt. Het hoeft niet dichtgebouwd te worden, maar er moet bijvoorbeeld wel een zichtbaar verschil zijn tussen B1 en A2. Zo kun je het voor de leerlingen ook inzichtelijker maken. Wat er nu staat is al fijn, brengt mensen op ideeën, maar de interpretaties zijn nog te breed.”

Leraren met een gemiddelde of grote ervaring met het ERK melden in de interviews dat ze het ERK vooral gebruiken bij het oefenen en beoordelen van spreek- en schrijfvaardigheid. Dit is te verklaren doordat docenten voor deze vaardigheden vaker zelf toetsen maken (voor lees- en luistervaardigheid worden bijvoorbeeld vaak CITO-toetsen gebruikt, of oude eindexamens). Blijkbaar voorziet het ERK hier in een behoefte aan meer uniformiteit en transparantie in de beoordelingscriteria.

Een docent aan het woord

“Het ERK werd voor mij functioneel toen we vorig jaar bij spreekvaardigheid in de bovenbouw havo/vwo de CITO ERK-toetsen gingen gebruiken. De beoordeling van het ERK-niveau van de leerlingen wordt door deze toetsen zuiverder. Ik vind het beoordelingsformat ervan objectiever dan het format dat we zelf hadden ontwikkeld. Ik kreeg ook een helderder beeld van het niveau van mijn leerlingen. Hierdoor bleek dat het niveau voor spreekvaardigheid eigenlijk te laag was. We nemen nu meer ruimte en tijd in het programma voor spreekvaardigheid.”

De meest bekende instrumenten onder docenten zijn het *Europees Taalportfolio* en de *Cito TaalstERK* toetsen lees- en luistervaardigheid (met percentages rond de 20).

De website www.erk.nl is de meest bekende en gebruikte bron (48 procent had de site gebruikt en nog eens 23 procent wist van het bestaan). De site is een van de belangrijkste producten van het ERK-masterplan. Het is een opvallend resultaat, omdat de website nog maar een paar maanden in de lucht was toen de onderzoekers de docenten enquêteerden.

Schoolmanagers: nog weinig ervaring met het ERK

Schoolmanagers hebben geen of weinig ervaring met de implementatie van het ERK. De kenmerken van de respondenten zijn van belang om te kunnen inschatten in hoeverre het beeld dat uit de analyse ontstaat, van

toepassing is op de hele doelgroep. Ruim 64 procent van de respondenten heeft affiniteit met het moderne vreemdetalenonderwijs, vanwege de eigen achtergrond op dit gebied en/of vanwege het schoolbeleid op het gebied van moderne vreemde talen of tweetalig onderwijs. Het is daarom aannemelijk dat de respondenten gemiddeld meer kennis van en ervaring hebben met het ERK dan de totale populatie van schoolmanagers. In werkelijkheid zal implementatie van het ERK op de totale populatie van scholen minder ver gevorderd zijn dan men op basis van de resultaten van de vragenlijst voor schoolmanagers zou denken.

Gevraagd naar het doel van het referentiekader voor het schoolbeleid noemen de managers vooral het anticiperen op toekomstige veranderingen in de les- en toetspraktijk. Ze denken het ERK ook te kunnen gebruiken om het vreemdetalenonderwijs een impuls te geven. Schoolmanagers noemen het profileren van hun school via het ERK het minst vaak als doel.

Op scholen waar de docenten veel ervaring hebben met de implementatie van het ERK, blijkt dat de invoering vaak gekoppeld is aan andere ontwikkelingen. Voorbeelden daarvan zijn het zoeken naar manieren om gespreksvaardigheid te beoordelen, het waarborgen van doorlopende leerlijnen, of de invoering van versterkt taalonderwijs. Het kan dus zijn dat de schoolmanager zegt geen duidelijke keuze te hebben gemaakt voor het ERK, maar dat de invoering op een impliciete manier, via andere onderwijsvernieuwingen, al wel op gang is gekomen. Het ERK is namelijk een referentiekader, een beschrijving die als basis kan dienen voor curriculum- en materiaalontwikkeling, maar geen curriculum of didactiek voor het moderne vreemdetalenonderwijs op zichzelf.

Een schoolleider aan het woord

“We hebben sinds een aantal jaren versterkt vreemdetalenonderwijs, met internationale certificaten Engels, Duits en Frans. Onze eindresultaten voor de talen zijn goed. Het ERK wordt bij ons ‘beleidsarm’ ingevoerd, het is erbij gekomen na het versterkt taalonderwijs. De vraag deed zich voor of er méér nodig was voor de invoering van het ERK dan alleen de methode volgen. Anderhalf jaar geleden is een werkgroep gevormd, ondersteund door de schoolleiding. De docenten kwamen een aantal keren bij elkaar om te bekijken hoe de niveaubeschrijvingen zich verhielden tot de eigen normen. Zo hebben ze zich geprofessionaliseerd. Ik vind het goed om met enige regelmaat docenten te trainen in het gebruik van het ERK. Ze bij elkaar zetten, en het gevoel voor niveaus aanscherpen. Alle taaldocenten moeten hetzelfde gevoel erbij hebben, de *finetuning* is een continue bron van aandacht. Het heeft ook te maken met schoolcultuur, zorgen dat je eenduidig bent. Het zou raar zijn als er bij Frans anders zou worden gewerkt dan bij Duits of Engels.”

Lerarenopleiders: relatief veel ervaring met het ERK

Lerarenopleiders hebben relatief veel kennis van en ervaring met het ERK. De verschillen binnen deze groep waren bovendien veel minder groot dan bij de docenten. Het ERK is niet meer weg te denken uit de lerarenopleiding. Opleiders hebben vooral behoefte aan verdere informatie rond het ERK in de toetspraktijk.

Er lijken aanwijzingen te zijn dat opleiders Duits en Frans meer kennis en ervaring hebben dan opleiders Engels, maar de verbanden op dit punt zijn in deze groep minder sterk aanwezig dan bij de docenten. Ze zijn vooral te vinden in kennis en gebruik van bepaalde bronnen en instrumenten: opleiders Frans en Duits hebben bijvoorbeeld de publicatie *Taalprofielen* vaker geraadpleegd dan opleiders Engels. *Taalprofielen* is een praktische ‘vertaling’ van het ERK die materiaal- en curriculumontwikkelaars helpt om het ERK toe te passen.

Opleiders hebben meer kennis van bronnen dan docenten, en ze gebruiken ze vaker. De oorspronkelijke publicatie *Common European Framework of Reference for Languages* is de meest bekende bron. Dat komt vermoedelijk doordat opleiders vinden dat ze voor het professioneel uitoefenen van hun vak deze bron moeten kennen, en ook doordat het de eerst beschikbare bron was rond het ERK. De tweede meest bekende en gebruikte bron onder opleiders is de website *www.erk.nl*, en daarna het al eerder genoemde *Taalprofielen* (de laatste was onbekend onder 32 procent van de respondenten in deze groep). Opleiders die deze laatste bron gebruiken, hebben er trouwens hoge waardering voor.

Gevraagd naar hun kennis over instrumenten en toetsen bleek dat onder opleiders het meest bekend waren het *Europees Taalportfolio* en *Dialang*. Taalspecifieke internationale toetsen zijn onder de opleiders van de betreffende taal heel goed bekend – meer dan onder docenten (bij de opleiders ging het om percentages tussen de 60 en de 80, bij docenten tussen de 12 en de 18).

Uitgevers: eveneens relatief veel ervaring met het ERK

De medewerkers van uitgeverijen hadden relatief veel kennis van en ervaring met het ERK. Ook in deze groep waren de kennisverschillen veel minder groot dan bij de docenten.

Onder uitgevers was de publicatie *Taalprofielen* de meest gebruikte bron en de website *www.erk.nl* de bekendste. In de ontwikkeling van leergangen is al veel aandacht voor het ERK en voor de diverse aspecten ervan. Die aandacht zal alleen maar toenemen. Medewerkers van uitgeverijen vinden dat ook belangrijk. Wat ze nog missen zijn de ERK-gerelateerde toetsings- en beoordelingscriteria, en ook een transparante ERK-leerlijn. Om ervoor te zorgen dat deze elementen in leergangen worden geïntegreerd, zouden ze meer aandacht moeten krijgen in de professionalisering van uitgevers (zie ook het volgende hoofdstuk).

4. Wat helpt: nascholing, goede materialen en schoolbrede invoering

Ruim 60 procent van de docenten en ruim 50 procent van de lerarenopleiders had plannen om het ERK op korte termijn meer te gaan toepassen in de eigen les- en toetspraktijk. Onder de schoolmanagers gaf zelfs 80 procent aan het gebruik van het ERK in les- en toetspraktijk te willen stimuleren. Wat daar precies voor nodig is, komt in dit hoofdstuk aan bod. Het geeft antwoord op de tweede hoofdvraag in het onderzoek: welke maatregelen helpen de verschillende doelgroepen om het ERK beter in hun onderwijs- en werkpraktijk te gebruiken?

Uit de analyse van alle gegevens komt een aantal factoren naar voren dat volgens de respondenten de invoering van het ERK in de onderwijspraktijk bevordert. Het gaat om drie zaken: nascholing; goede informatie en didactische materialen; en een schoolbrede implementatie van het referentiekader. Succesvolle implementatie van het ERK is, zoals iedere onderwijsvernieuwing, echter vooral gekoppeld aan de overtuiging van docenten én management dat het ERK een oplossing kan zijn voor een concreet probleem of behoefte.

Grote behoefte aan nascholing en ondersteuning

Op dit moment is zelfstudie bij alle doelgroepen de meest gebruikte vorm van scholing (80 procent bij docenten, 96 procent bij opleiders). De behoefte aan aanvullende ondersteuning en nascholing is groot – al zijn er wel verschillen tussen de doelgroepen. Docenten hebben er het meeste behoefte aan. Meer dan de helft van hen wil meer scholing over het ERK en meer dan 70 procent geeft aan meer informatie te willen over het gebruik

van het ERK in de dagelijkse praktijk. Docenten willen meer weten over het ERK in relatie tot alle gebieden: de lespraktijk, toetsing en materialen.

Een docent aan het woord

“Ik vind het belangrijk om te weten wat je met het ERK kunt. Ik wil graag weten hoe leerlingen zich in vier jaar vmbo ontwikkelen van A1 naar A2: wat moeten ze precies kunnen? Wat is de verhouding tussen ERK-niveaus en cijfers? Wat kun je met het Europees Taalportfolio?”

Onder lerarenopleiders en medewerkers van uitgeverijen is de behoefte aan nascholing minder groot (hier is het minder dan de helft). Opleiders hebben in vergelijking met de andere doelgroepen al vaker aan professionalisering gedaan. Beide groepen noemen vooral toetsing een belangrijk aandachtspunt.

De verschillende doelgroepen hebben gemeen dat ze behoefte hebben aan ondersteuning en professionalisering bij toetsing en beoordeling, met name om schoolexamens te kunnen ontwikkelen, maar ook om ERK-leerlijnen in het curriculum te kunnen aanbrengen. Men ziet vooral het koppelen van ERK-niveaus aan leerjaren als een belangrijke uitdaging.

Docenten vragen zich ook af hoe de progressie van leerlingen kan worden gemeten, en of het mogelijk is om met cijfers te werken die zijn gebaseerd op ERK-niveaus. Er is geen eenduidig antwoord te geven op deze vragen. Meer informatie over toetsing en ERK is overigens inmiddels wel beschikbaar. Een uitgave over dit onderwerp door CITO en SLO is begin 2012 verschenen.

Ondanks de grote behoefte aan scholing (meer dan 50 procent), zegt slechts 38 procent van de docenten *plannen* te hebben om een cursus te volgen of een bijeenkomst te bezoeken. Onder opleiders heeft slechts 33 procent deze plannen (hier is de behoefte 42 procent). Een verklaring hiervoor is dat in veel gevallen het management toestemming moet geven voor het volgen van nascholing. Wel blijkt ook uit het onderzoek dat de meeste schoolmanagers plannen hebben om docenten scholing te laten volgen.

Het hebben van concrete plannen hangt ook af van het nascholingsaanbod op dat moment. Het huidige aanbod van ERK-nascholing blijkt voor een groep (zeer) ervaren docenten niet meer te voldoen. Deze docenten beschikken al over basiskennis van het ERK en hebben behoefte aan meer specifieke, toepassingsgerichte scholing over bepaalde onderwerpen, zoals bijvoorbeeld over toetsing. Het is dus van belang een gedifferentieerd ondersteunings- en nascholingsaanbod te faciliteren.

Een docent aan het woord

“Ik heb wel behoefte aan informatie, maar niet aan nascholing. Ik zou bijvoorbeeld willen weten of werken met de site van het Europees Taalportfolio makkelijker en sneller is geworden en of we dit instrument kunnen samenvoegen met wat we toch al doen. Ik wil ook graag weten wat verplicht is en wat niet.”

Bovendien verdient het aanbeveling om rekening te houden met de behoeften van uitgevers bij de ontwikkeling van handreikingen en bij het opzetten van professionaliseringsprogramma's. Zij zijn immers cruciaal voor de ondersteuning van de implementatie van het ERK.

Dat scholing een belangrijke rol speelt in de verdere implementatie van het ERK op scholen wordt bevestigd door nadere analyse van de vragenlijsten. Onder docenten zijn duidelijke verbanden te zien tussen mate van professionalisering, kennis en plannen. Het volgen van nascholing leidt tot meer kennis en tot een grotere intentie om het ERK daadwerkelijk meer in de lespraktijk te gaan gebruiken. Kortom, het verdient aanbeveling om taaldocenten te stimuleren professionalisering op ERK-gebied te volgen.

Vraag naar informatie, didactische materialen en richtlijnen voor toetsing

Veel docenten geven aan dat het belangrijk is om het praktische nut en de meerwaarde van het ERK duidelijk te maken. Ze vinden dat het referentiekader concreter gemaakt moet worden. Hoe kan men bijvoorbeeld cijfers en ERK-niveaus combineren?

Interessant hierbij is dat medewerkers van uitgeverijen aangeven dat ERK-gerelateerde toetsing- en beoordelingscriteria én een transparante ERK-leerlijn meer aanwezig moeten zijn in de leergangen. Om dat te bereiken, moet er ook meer aandacht voor zijn in de professionalisering. Een meerderheid van de uitgeverijmedewerkers (61 procent) zegt inderdaad behoefte te hebben aan meer informatie over het ERK in de toetspraktijk. Dit is consistent met andere resultaten uit het onderzoek: het onderwerp dat tijdens de professionalisering van medewerkers van uitgeverijen het minst aan bod is gekomen, is namelijk het ontwerpen van toetsen (27 procent heeft hierover nascholing gehad), gevolgd door het ontwerpen van een leerlijn (36 procent).

Over toetsing in relatie tot het ERK (richtlijnen voor het maken van toetsen en beoordelingsmodellen) was in de periode van het onderzoek relatief weinig algemene informatie beschikbaar. Om inspiratie op te doen waren op het moment van enquêtering de ERK-gerelateerde toetsen van het CITO beschikbaar, maar er bestonden geen specifiek Nederlandstalige bronnen over het ontwerpen van ERK-gerelateerde toetsen. Begin 2012 is over dit onderwerp een publicatie van CITO en SLO verschenen.

Voor het verspreiden van informatie over het ERK en over didactische materialen is de website *www.erk.nl* beschikbaar. Dit is de meest bekende en gebruikte bron onder alle onderzochte doelgroepen: de website komt op de eerste plaats bij docenten en schoolleiders, op de tweede plaats bij opleiders en medewerkers van uitgeverijen. De website was nog in ontwikkeling tijdens het onderzoek.

Nadruk op schoolbrede implementatie van het ERK

Zowel meer als minder ERK-ervaren docenten benadrukken dat het belangrijk is om schoolbreed te werken aan de implementatie. Beleid op schoolniveau zou erop gericht moeten zijn om de kennisverschillen binnen en tussen secties te verkleinen en docenten in staat te stellen ervaring op te doen met het ERK. Dat kan bijvoorbeeld via het overleg met de teamleiders, via afstemming tussen de verschillende secties moderne vreemde talen over de wijze van beoordeling, en via gezamenlijke nascholing op de eigen school.

Een docent aan het woord

“Ik stuur de collega’s van de sectie Engels van het vmbo aan. Ik vind dat ze meer over het ERK moeten weten om een aantal redenen: het komt terug in de nieuwe methode, het komt terug in de diagnostische volgtolsten in de vierde klas, er is landelijke aandacht voor niveaus bij taal en rekenen én de inspectie wil dat je alles kunt aantonen. Voor Nederlands en wiskunde zijn diagnostische toetsen aangeschaft. Engels gaat hierin mee.”

Een docent aan het woord

“Bij ons is veel veranderd de afgelopen twee jaar. Een aantal collega’s is met pensioen gegaan, we hebben een nieuwe methode, we hebben een Taaldorp ingevoerd en we gebruiken meer ICT. We doen ook meer met het ERK. Met de collega’s van de sectie stemmen we de lessen voor de parallelklassen nu op elkaar af. De secties Duits en Frans hebben veel contact met elkaar. Vanuit de schoolleiding is er ook aandacht voor het ERK. We gebruiken nu de CITO ERK-toetsen voor alle leerlingen uit de derde en de vierde klas, de toetsen staan ingepland in het jaarrooster.”

